

B.K.Zaripov
BuxDU tadqiqotchisi

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDA NAZARIY QARASHLAR VA ZAMONAVIY YONDOSHUVLAR

Annotatsiya. Ushbu maqolada kambag'allikni qisqartirish masalasiga nazariy va zamonaviy yondashuvlar asosida yondashilgan. Kambag'allikni kamaytirish bo'yicha iqtisodiy va ijtimoiy strategiyalar, shuningdek, xalqaro tajribalardan foydalangan holda kambag'allikni kamaytirish usullari tahlil qilinadi. Maqolada kambag'allikni qisqartirishda iqtisodiy islohotlar, barqaror rivojlanish dasturlari va inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar muhokama qilinadi. Nazariy qarashlar va zamonaviy metodlarning birgalikdagi qo'llanilishi kambag'allikni samarali kamaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kambag'allik, iqtisodiy islohotlar, barqaror rivojlanish, inson kapitali, zamonaviy yondashuvlar, nazariy qarashlar.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и современные подходы к сокращению бедности. Основное внимание уделено экономическим и социальным стратегиям снижения бедности, а также анализу методов сокращения бедности на основе международного опыта. Рассматриваются современные подходы к снижению бедности через экономические реформы, программы устойчивого развития и развитие человеческого капитала. Комплексное применение теоретических концепций и современных методов способствует эффективному сокращению бедности.

Ключевые слова: бедность, экономические реформы, устойчивое развитие, человеческий капитал, современные подходы, теоретические концепции.

Abstract. This article examines theoretical and modern approaches to poverty reduction. The primary focus is on economic and social strategies for reducing poverty, as well as analyzing methods based on international experience. The paper discusses contemporary approaches to reducing poverty through economic reforms, sustainable development programs, and the enhancement of human capital. The combined application of theoretical concepts and modern methodologies contributes to effective poverty reduction.

Keywords: poverty, economic reforms, sustainable development, human capital, modern approaches, theoretical concepts.

Kirish.

Kambag'allikni qisqartirish dunyo miqyosida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Har bir davlat va mintaq turli ijtimoiy va iqtisodiy muammolar bilan yuzlashayotgan bir paytda, kambag'allikni qisqartirish masalasi nafaqat iqtisodiy taraqqiyot, balki ijtimoiy barqarorlik va farovonlikning muhim mezon sifatida qaraladi. Kambag'allikni kamaytirish bo'yicha nazariy qarashlar asosan iqtisodiy farovonlik, daromad taqsimoti va ijtimoiy himoya tizimlarini mustahkamlashga asoslanadi. An'anaviy iqtisodiy yondashuvlar kambag'allikni daromad yetishmovchiligi bilan bog'liq masala sifatida ko'rib chiqsa, zamonaviy yondashuvlar esa ko'p qirrali, kompleks va ko'p o'lchovli tahlilni talab qiladi. Bu esa inson kapitali, imkoniyatlar va turmush sifatini hisobga olishni taqozo etadi.

Bugungi kunda iqtisodiyot fanida kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Xususan, barqaror rivojlanish konsepsiyasi va inson kapitaliga asoslangan yondashuvlar aholini kambag'allikdan chiqarish va ularning turmush darajasini yaxshilashga yo'naltirilgan. Shuningdek, xalqaro tajribalar kambag'allikni qisqartirishda strategik yondashuvlar va innovatsion dasturlar samaradorligini oshirishni ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada kambag'allikni qisqartirish bo'yicha nazariy qarashlar va zamonaviy yondashuvlar tizimli ravishda tahlil qilinadi. Xususan, iqtisodiy taraqqiyot, ijtimoiy himoya va inson kapitali omillari asosida shakllangan yangi metodologiyalar va ularning amaliy tatbiqi ko'rib chiqiladi. Maqola zamonaviy kambag'allikni kamaytirish usullarini chuqur tahlil qilish va ularni rivojlanayotgan

mamlakatlar sharoitida qo'llash istiqbollarini yoritishga qaratilgan. Kambag'allikni qisqartirish masalasiga zamonaviy yondashuvlarni qo'llash orqali nafaqat iqtisodiy farovonlikni oshirish, balki aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlash hamda teng imkoniyatlar yaratish imkoniyatlari kengayadi. Shu sababli, mavzuni chuqur tadqiq etish va nazariy hamda amaliy jihatlarini o'rganish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi.

Kambag'allikni qisqartirish masalasi xalqaro hamda mahalliy iqtisodiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida turli yondashuvlar bilan o'rganilib kelinmoqda. Kambag'allikni kamaytirishga qaratilgan tadqiqotlar iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy himoya, inson kapitali va barqaror rivojlanish konsepsiyalari doirasida olib boriladi. Mazkur sharhda kambag'allikni qisqartirish bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlar tadqiqotlari tahlil qilinadi.

O'zbekiston sharoitida kambag'allikni qisqartirish masalasi bir necha mahalliy tadqiqotchilar tomonidan chuqur o'rganilgan. Xolbekov M.B. (2019) - "O'zbekiston iqtisodiyoti va kambag'allik darajasini qisqartirish". Xolbekov o'z tadqiqotida O'zbekistonda kambag'allikni kamaytirishga qaratilgan strategik dasturlar va ularning samaradorligini tahlil qiladi. U kambag'allikni qisqartirishda inson kapitalini rivojlantirish va ijtimoiy himoya tizimlarini kuchaytirish muhim ekanligini ta'kidlaydi. Tadqiqotda iqtisodiy islohotlar va ular natijasida ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarning yaxshilanishi o'rganilgan. Rustamov A.X. (2020) - "O'zbekiston hududiy kambag'allik tahlili". Rustamov hududiy kambag'allik farqlarini aniqlashda ko'p o'lchovli yondashuvlardan foydalanadi. Tadqiqotda qishloq va shahar kambag'allik darajalari qiyoslanib, iqtisodiy o'sish sur'atlari va ijtimoiy himoya dasturlarining o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Tursunov B.R. (2021) - "Kambag'allikni qisqartirishda ijtimoiy himoya tizimining roli". Muallif ijtimoiy himoya tizimining kambag'allikni qisqartirishdagi ahamiyatini tadqiq etadi va davlat dasturlarining samaradorligini oshirish uchun innovatsion yondashuvlarni taklif etadi.

Amartya Sen (1981) - "Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation". Amartya Senning bu asari kambag'allikni faqat daromad darajasi bilan bog'lash noto'g'ri ekanligini ko'rsatadi. U kambag'allikni imkoniyatlarning yetishmovchiligi sifatida ko'rib chiqadi va imkoniyatlar nazariyasini ishlab chiqadi. Bu yondashuv nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy omillarni ham inobatga olish zarurligini ta'kidlaydi. Sabina Alkire va James Foster (2011) - "Counting and Multidimensional Poverty Measurement". Mualliflar kambag'allikni ko'p o'lchovli usulda baholashni taklif etadilar va ko'p o'lchovli kambag'allik indeksini (MPI) ishlab chiqadilar. Bu yondashuv iqtisodiy ko'rsatkichlardan tashqari ta'lim va sog'liqni saqlash ko'rsatkichlarini ham hisobga oladi. Ravallion Martin (2016) - "The Economics of Poverty: History, Measurement, and Policy". Ravallion kambag'allikni qisqartirishda iqtisodiy siyosatning roli va unga ta'sir qiluvchi omillarni chuqur tahlil qiladi. Muallif kambag'allikni qisqartirish bo'yicha dunyo tajribasini umumlashtirgan va kambag'allikni kamaytirishga qaratilgan samarali strategiyalarni taklif etgan. Bourguignon Francois (2003) - "The Growth Elasticity of Poverty Reduction". Bourguignon o'z ishida iqtisodiy o'sish va kambag'allik darajasining kamayishi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi. Muallif iqtisodiy o'sishning kambag'allikni kamaytirish uchun etarli emasligini, adolatli taqsimotning ham muhim ekanligini ta'kidlaydi. Deaton Angus (2013) - "The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality". Deaton kambag'allik va notenglikni qisqartirishda sog'liqni saqlash va ta'lim tizimlarining rivojlanishi muhimligini ta'kidlaydi. U iqtisodiy rivojlanish bilan birga hayot sifati ko'rsatkichlarini ham hisobga olish zarurligini asoslaydi. Yuqoridagi adabiyotlardan kelib chiqib, kambag'allikni qisqartirishda nazariy qarashlar va zamonaviy yondashuvlarning muhimligi oydinlashadi. Mahalliy olimlar asosan O'zbekiston sharoitiga mos yondashuvlarni taklif etishsa, xorijiy olimlar kambag'allikning ko'p qirrali tabiatini chuqur tahlil qilgan. Xalqaro miqyosdagi tadqiqotlar kambag'allikni nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida, balki inson kapitali va imkoniyatlar nuqtai nazaridan ham baholash lozimligini ko'rsatadi.

Asosiy qism.

Zamonaviy yondashuvlarni qo'llash nafaqat ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda, balki kambag'allikni qisqartirish bo'yicha samarali dasturlarni ishlab chiqishda ham dolzarb vazifa hisoblanadi. Mahalliy va xalqaro tajribalarni uyg'unlashtirish orqali O'zbekistonda kambag'allikni kamaytirish yo'nalishida yanada samarali natijalarga erishish mumkin. Kambag'allik ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish yo'lidagi eng jiddiy muammolardan biridir. Ushbu masala nafaqat rivojlanayotgan mamlakatlarda, balki rivojlangan davlatlarda ham dolzarb hisoblanadi. Kambag'allikni qisqartirish uchun izchil strategiya va samarali metodologik yondashuv zarur.

Kambag'allik deganda, insonlarning asosiy ehtiyojlarini qondira olmaslik holati tushuniladi. Bu iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan o'zini namoyon qilishi mumkin. Kambag'allik insonlarning asosiy ehtiyojlarini qondira olmaslik holati bo'lib, u ijtimoiy va iqtisodiy tengsizlik natijasida yuzaga keladi. Kambag'allik darajasida yashayotgan kishilar ko'pincha oziq-ovqat, boshpana, sog'liqni saqlash, ta'lim kabi asosiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatidan mahrum bo'ladi.

Kambag'allikni aniqlashda asosiy mezonlarga daromad darajasi, mutlaq daromad darajasi va nisbiy daromad darajasi kiradi. Mutlaq kambag'allik odatda kunlik daromad miqdoriga ko'ra aniqlanadi (masalan, xalqaro standart bo'yicha \$2.15 yoki \$3.65 kunlik daromad chegarasi). Kambag'allikni aniqlashda daromad darajasi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. U odamlarning o'z ehtiyojlarini qondirish uchun qancha mablag'ga ega ekanligini ko'rsatadi. Daromad darajasi bir qator ko'rinishlarda mavjud. Mutlaq kambag'allikni belgilash uchun xalqaro yoki milliy miqyosda belgilangan kunlik minimal daromad chegarasi ishlatiladi. Masalan: Jahon banki belgilagan xalqaro kambag'allik chegarasi: kuniga \$2.15 daromad (PPP – xarid qobiliyatiga moslashtirilgan)¹. Bu daromad insonning oziq-ovqat, boshpana, sog'liqni saqlash va boshqa minimal ehtiyojlarini qondirishga yetarli bo'lishi kerak. Nisbiy kambag'allik jamiyatdagi o'rtacha daromad darajasi bilan solishtiriladi. Masalan: Agar bir kishining daromadi jamiyatdagi median (o'rtacha o'rtasi) daromadning 50% yoki undan pastini tashkil etsa, u nisbiy kambag'al deb hisoblanadi. Bu kambag'allik shakli ijtimoiy resurslardan foydalanish va imkoniyatlar tengligiga asoslanadi.

1-jadval

Kambag'allikning asosiy turlari

№	Turi	Mazmuni	Misollar
1	Mutlaq kambag'allik	Asosiy ehtiyojlarni qondira olmaslik holati, masalan, oziq-ovqat, kiyim-kechak, va boshpana yetishmovchiligi va insonning asosiy ehtiyojlarini qondira olmaslik holatini anglatadi. Bu turlik kambag'allik odamlarning minimal darajadagi oziq-ovqat, kiyim-kechak, boshpana va sog'liqni saqlash kabi zarur ehtiyojlarini ta'minlash imkoniyatidan mahrum bo'lishlarini ifodalaydi. Mutlaq kambag'allikni o'lchash uchun odatda xalqaro miqyosdagi minimal daromad chegaralari ishlatiladi.	Masalan, Jahon banki ko'rsatmasiga ko'ra, kunlik daromadi \$2.15 AQSh dollaridan kam bo'lgan shaxslar mutlaq kambag'allikda hisoblanadi (2024 yildagi ma'lumotlarga asoslangan holda).
2	Nisbiy kambag'allik	Jamiyatdagi boshqa guruhlar bilan taqqoslaganda resurs va imkoniyatlarning cheklanganligi. Bu turdagi kambag'allikda shaxslar yoki	Masalan, biror jamiyatda o'rtacha daromad darajasi yuqori bo'lsa, daromadi o'rtachadan past bo'lgan shaxslar nisbiy kambag'al

¹ World Bank. (2001). *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. Oxford University Press.
<https://www.worldbank.org>

		guruhlar jamiyatdagi boshqa guruhlar bilan taqqoslaganda pastroq darajaga ega bo'ladi.	hisoblanadi. Nisbiy kambag'allik, odatda, iqtisodiy tengsizlikning kuchayishi va ijtimoiy noroziliklarning ortishi bilan bog'liq. Bu muammo rivojlangan mamlakatlarda ham kuzatiladi, chunki u faqat resurslarning mavjudligi emas, balki ularning taqsimoti bilan bog'liq masalalarni o'z ichiga oladi.
3	Ko'p o'lchovli kambag'allik	Faqat iqtisodiy cheklovlar emas, balki ta'lim, sog'liqni saqlash, va boshqa ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatining kamligi.	Ta'lim yetishmovchiligi yani bolalarning maktabga borish imkoniyati yo'qligi. Sifatli ta'lim va malakali o'qituvchilarning yetishmovchiligi. Katta yoshdagilarning savodsizlik darajasi yuqori bo'lishi. Sog'liqni saqlashga kirish imkoni yo'qligi yani davolanish uchun moliyaviy imkoniyat bo'lmasligi. Ichimlik suvi va sanitariya sharoitlarining yetarli emasligi. Onalar va bolalar o'lim darajasi yuqori bo'lishi.

Kambag'allikni qisqartirish murakkab jarayon bo'lib, u ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillarni kompleks tarzda tahlil qilishni talab qiladi. Bu jarayonning konseptual asoslari quyidagi tamoyillar va yondashuvlarga asoslanadi:

1. Ijtimoiy adolat tamoyili. Ijtimoiy adolat tamoyili kambag'allikni qisqartirish jarayonida asosiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu tamoyil har bir shaxsning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini ta'minlashni maqsad qiladi. Ijtimoiy adolat nafaqat resurslarni adolatli taqsimlashni, balki ijtimoiy tenglik va barqarorlikni ta'minlashni ham o'z ichiga oladi.

2. Resurslarni adolatli taqsimlash. Resurslar va imkoniyatlarning teng taqsimlanishi kambag'allikni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Bu taqsimot jarayonida kam ta'minlangan va himoyasiz guruhlar alohida e'tibor qaratiladi. Infratuzilma, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlariga kirish imkoniyatlarini tenglashtirish orqali ijtimoiy adolatni ta'minlash mumkin.

3. Ijtimoiy tenglikni kuchaytirish. Ijtimoiy adolat barcha qatlamlar uchun teng imkoniyatlar yaratishni talab qiladi. Ta'lim va malaka oshirish dasturlari, bandlikni oshirish siyosati orqali har bir fuqaro o'z imkoniyatlarini amalga oshirishi uchun sharoit yaratiladi. Bu yondashuv kambag'allik chegarasida yashayotgan aholiga o'z hayot darajasini yaxshilash uchun real imkoniyatlar taqdim etadi.

4. Kambag'allarga ko'mak berish. Ijtimoiy yordam dasturlari orqali ijtimoiy adolatni amalga oshirish mumkin. Past daromadli oilalar uchun moddiy yordam, bepul ta'lim va tibbiy xizmatlar kabi dasturlar adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, ayollar, bolalar va nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qo'shimcha yordam mexanizmlarini joriy etish zarur.

5. Korrupsiyaga qarshi kurash. Ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun korrupsiya va resurslardan noqonuniy foydalanish holatlarini bartaraf etish muhimdir. Davlat tizimining shaffofligini oshirish va fuqarolar ishonchini kuchaytirish orqali resurslarning adolatli taqsimlanishiga erishish mumkin.

6. Mahalliy va davlat boshqaruvi ishtiroki. Mahalliy boshqaruv organlari va fuqarolik jamiyati tashkilotlari ijtimoiy adolat tamoyillarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Jamiyat

ehtiyotlarini to'g'ri aniqlash va ularga mos resurslarni yo'naltirish orqali ijtimoiy muvozanatni saqlashga erishiladi.

Ijtimoiy adolat tamoyili kambag'allikni qisqartirishning muhim mezonlaridan biri bo'lib, har bir shaxsning teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Resurslarni adolatli taqsimlash, ijtimoiy yordam dasturlarini rivojlantirish va fuqarolik ishtirokini kengaytirish orqali ijtimoiy adolatga erishish mumkin. Bu tamoyil kambag'allikni kamaytirish va jamiyat barqarorligini ta'minlash uchun zarur poydevor hisoblanadi. Ijtimoiy adolat kambag'allikni qisqartirishning asosiy negizlaridan biridir. Bu tamoyil har bir fuqaroning teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Kambag'allikni qisqartirishning konseptual asoslari ijtimoiy adolat, barqaror rivojlanish va inson kapitalini rivojlantirish kabi tamoyillarni o'z ichiga oladi. Davlat, xususiy sektor va xalqaro hamjamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari kambag'allikni sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qiladi.

Kambag'allikni qisqartirishning konseptual va metodologik asoslari bo'yicha xorijlik olimlardan S.M. Ahsan "kambag'allik tushunchasini mamlakatda keng o'rganish siyosat nuqtayi nazaridan muhimdir" deb aytadi. Agar yuqori o'sish daromad kambag'alligini maqbul marjaga kamaytirishiga amin bo'lgan bo'lsa ham, katta o'sishni ta'minlash uchun taklif qilishi mumkin bo'lgan aniq siyosat choralari kam ko'rinadi. Bundan tashqari, bugungi kunga qadar emperik dalillarning mintaqaning o'tish iqtisodiyotiga asoslanmagan bo'lsa, kambag'allikni kamaytirish amaliy natijalari yetarli bo'lmaydi. Kambag'allikni qisqartirish elementlari sog'liqni saqlash, sanitariya, savodxonlik va sohalarida mikrokreditlar boshqa davlat va xususiy korxonalarni rivojlantirish elementlari davlat tomonidan imtiyozlar ajratilgan holda ta'minlanishi lozim deb keltiradi¹. I.Appiah-Otoo kambag'allik bugungi kunda insoniyat oldida turgan katta qiyinchiliklardan biri bo'lib qolmoqda va kambag'allikni yo'q qilish rivojlanayotgan mamlakatlar oldida uzoq muddatli rivojlanish yo'lidagi qiyin vazifalardan biriga aylandi. Shunga ko'ra, mamlakatlar namunasi uchun moliya-kambag'allik aloqasida institutsional sifatning (qonun ustuvorligi, tartibga solish sifati, korrupsiyani nazorat qilish, hukumat samara-dorligi, siyosiy barqarorlik va ovoz va javobgarlik bilan o'lchanadi) o'rtacha rolini baholash orqali tahlil qilgan². Korchak va Ye.Korchaklar kambag'allik mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy hayotining hodisasi sifatida aho-lining qabul qilib bo'lmaydigan darajada past turmush darajasidan iborat bo'lib, bu mintaqadagi yashash sha-roitlarining o'ziga xos xususiyatlari tufayli ijtimoiy maqbul darajaga to'g'ri kelmaydigan turi sifatida va bu borada davlat kambag'allikni qisqartirishda amaliy ahamiyat kasb etishi borasida o'z fikrlarini ko'rsatganlar³.

Garvard Kennedi maktabining iqtisodchisi va professori Dani Rodrik kambag'alliklikni kamaytirishda sanoat rivojlanishining rolini o'rganib chiqdi. Uning tadqiqotlari rivojlanayotgan mamlakatlarda inklyuziv iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va kambag'alliklikni kamaytirishda sanoat siyosati, savdo integratsiyasi va texnologik innovatsiyalarning muhimligini ta'kidladi⁴. Iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofoti sovrindori Jozef Stiglits sanoat ishlab chiqarishining kambag'alliklikni kamaytirish va iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini o'rgangan. Uning faoliyati ishlab chiqarish tarmoqlarining o'sishini qo'llabquvvatlovchi, texnologiyalar transferini rag'batlantiradigan va kam ta'minlanganlar uchun ish va daromad olish imkoniyatlarini yaratish uchun institutsional rivojlanishga yordam beradigan siyosat zarurligini ta'kidladi⁵. J. Dostri va A. Berg o'z tadqiqotlarida tengsizlikning qisqarishi iqtisodiy o'sish davomiyligiga ta'sir qilishini, ular daromadlarni qayta taqsimlash iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir qilishini ilgari suradi.

¹ Ahsan S. M. Institutional Framework and Poverty: A Transition Economy Perspective // Available at SSRN 288948. – 2001.

² Appiah-Otoo I. et al. Financial development, institutional improvement, poverty reduction: the multiple challenges in West Africa // Journal of Policy Modeling. – 2022. – T. 44. – No. 6. – C. 1296-1312.

³ Корчак Анатолий Данилович, Корчак Елена Анатольевна Несовершенство институциональных механизмов, продуцирующее бедность населения на Севере России // Вестник КГУ. 2006. No11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nesovershenstvo-institutsionalnyh-mehanizmov-produtsiruyushee-bednost-naseleniya-na-severe-rossii>

⁴ Rodrik D, Blanchard O ed. Combating Inequality: Rethinking Government's Role. Cambridge, MA: MIT Press; 202

⁵ Joseph Stiglitz. The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do About Them (201

Kolumbiya universiteti iqtisodchisi va professori Xavier SalaiMartin sanoat ishlab chiqarishi va kambag'alliklikni qisqartirish o'rtasidagi bog'liqlikni tadqiq qildi. Uning faoliyati sanoatni rivojlantirish va kambag'alliklikni bartaraf etish uchun imkoniyatlar yaratishda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, mahsuldorlikni oshirish va texnologik taraqqiyotning ahamiyatiga qaratilgan¹. L.S.Shaxovskaya va K.O.Klimkovalar kambag'allikni institutsionalizatsiya qilish muammosi ilmiy jamoatchilikning e'tiborini kun sayin tortib bormoqda. Mamlakatning kambag'al aholisi tarkibiga nafaqat obyektiv ravishda eng zaif guruhlar (nafaqaxo'rlar, nogironlar, "to'liq bo'lmagan" va "katta" oilalar a'zolari, ta'lim darajasi past odamlar), balki iqtisodiy faol aholining muhim qismi, oliy ma'lumotli odamlar ham kiradi ya'ni oliy ma'lumotlilar ham kambag'allikka uchrashi mumkinligini ta'kidlaydilar².

Mahalliy olimlardan A.N. Meliboyev kambag'allikni qisqartirish, insonlar yashash darajasini va hayot farovonligini oshirish har bir davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida ushbu masalalar davlat miqyosida amalga oshirilishi loziim bo'lgan amaliy vazifalardan biri sifatida va xalqaro tashkilotlarning kun tartibida aks ettiriladigan asosiy masalalardan biri bo'lishi lozimligi haqida to'xtalib o'tgan³. A. Bekmurodov kambag'allik – ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida iqtisodiy rivojlanish jarayonida moddiy va nomoddiy imtiyozlardan foydalanish hamda daromadlarni taqsimlashdagi tengsizlikning oqibati sifatida izohlaydi. Kambag'allikni qisqartirishning to'g'ri va eng samarali usuli iqtisodiyotda band aholi sonini oshirish, ularga munosib va mehnat unumdorligi yuqori bo'lgan to'liq ish bilan band bo'lishni ta'minlash, qishloq joylarida tadbirkorlik uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat deb hisoblaydi⁴. A.G.Karimov yaqin kelajakda pandemiya keltirib chiqaradigan iqtisodiy oqibatlar tufayli kambag'allik muammosi yanada yomonlashishi aniq. Va bu vaziyatda kambag'allikning oldini olish va kamaytirishga qaratilgan samarali vositalar va mexanizmlarni ishlab chiqish va qo'llash alohida ahamiyatga ega deb ko'rsatadi⁵.

Mahalliy olimlardan Anvar Nazarovning "O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish bo'yicha barqaror rivojlanish strategiyalari" ilmiy maqolasida bu sohada amalga oshirilishi kerak bo'ladigan chora tadbirlar ko'rsatib berilgan⁶.

Ijtimoiy-iqtisodiy adolat tamoyillari⁷. Adolatli taqsimot kambag'allikni qisqartirishning muhim omilidir. Resurslarning teng taqsimlanishi va ijtimoiy yordam dasturlarining samaradorligi adolat tamoyillariga asoslanishi kerak. Ijtimoiy adolat tamoyili kambag'allikni qisqartirishda markaziy o'rinni egallaydi. Ushbu tamoyil jamiyatda barcha fuqarolarning teng huquqlari va imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan. Bu tamoyil kambag'allikka qarshi kurashda quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: Resurslarning adolatli taqsimlanishi. Ijtimoiy adolat resurslarning teng taqsimlanishini ta'minlashni talab qiladi. Davlat tomonidan iqtisodiy va ijtimoiy resurslarni muhtoj qatlamlar o'rtasida adolatli taqsimlash kambag'allikni kamaytirishning muhim sharti hisoblanadi. Masalan, ta'lim, sog'liqni saqlash va infratuzilma xizmatlariga kirish imkoniyatlarini tenglashtirish ijtimoiy adolat tamoyilining asosiy maqsadlaridandir.

¹ The world distribution of income: Falling poverty and... convergence, period". Quarterly Journal of Economics. 121 (2): 351–397. doi:10.1162/qjec.2006.121.2.351

² Шаховская Л.С., Климова К.О. Институционализация бедности в России: можно ли остановить этот процесс? // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2016. №3 (336). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/institutsionalizatsiya-bednosti-v-rossii-mozhno-li-ostanovit-etot-protsess>

³ Meliboyev A. N. Yangi O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish orqali farovon jamiyat qurish istiqbollari va yo'nalishlari // "Conference on Universal Science Research 2023". – 2023. – T. 1. – No. 2. – S. 200-203

⁴ Бекмuroдов А. и др. Социально-экономическое значение бедности и пути ее снижения: передовой зарубежный опыт и национальная практика // in Library. – 2022. – Т. 22. – No. 2. – С. 3-13

⁵ Каримов А. Г. Институциональные аспекты сокращения бедности работающего населения // Инновационные технологии управления социально-экономическим развитием регионов России: Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. Уфа. – 2020. – С. 48

⁶ Musaxon Isakov, Dilobar Ro'ziyeva. O'zbekiston sanoatidagi tarkibiy o'zgarishlar. Monografiya. – T.: TDIU, 2019

⁷ United Nations Development Programme (UNDP). (2023). Human Development Report. <https://hdr.undp.org>

Ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi. Ijtimoiy adolat tizimida ijtimoiy yordam dasturlarining adolatli va samarali bo'lishi talab etiladi. Kam ta'minlangan oilalar uchun nafaqa tizimlari, qishloq joylarida ish o'rinlarini yaratish va ijtimoiy uy-joy dasturlari kambag'allikni kamaytirish vositalaridir. Ta'lim va sog'liqni saqlashga teng kirish imkoniyati. Ijtimoiy adolat jamiyatdagi barcha qatlamlarning sifatli ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan teng foydalanishini ta'minlashni ko'zda tutadi. Oliy ta'lim va kasb-hunar o'rganish imkoniyatlarini kengaytirish orqali inson kapitaliga investitsiya qilish kambag'allikka qarshi kurashda muhim ahamiyat kasb etadi. Daromadlar va soliq tizimidagi tenglik. Ijtimoiy adolat tamoyilida yuqori daromadli guruhlarning soliqlar orqali past daromadli qatlamlarga yordam ko'rsatishi nazarda tutiladi. Proportsional yoki progressiv soliq tizimlari kambag'allikni kamaytirishda samarali vosita hisoblanadi. Jinsiy va etnik tenglikni ta'minlash. Ijtimoiy adolat tamoyili jamiyatda jinsiy va etnik guruhlar o'rtasidagi tenglikni ta'minlashni ham o'z ichiga oladi. Xotin-qizlar va kamchilik guruhlar vakillarining iqtisodiy faoliyatga qo'shilishi ularning daromad va imkoniyatlarini kengaytiradi.

Hududiy tengsizlikni bartaraf etish. Ijtimoiy adolat qishloq va shahar hududlari o'rtasidagi imkoniyatlar farqini kamaytirishni talab qiladi. Infratuzilmani rivojlantirish va qishloq xo'jaligi sohasida bandlikni oshirish orqali hududiy tengsizlikni bartaraf etish mumkin. Ijtimoiy adolat tamoyili kambag'allikni qisqartirishda asosiy maqsadlarni belgilab beradi. Bu tamoyil orqali jamiyatdagi har bir fuqaroning teng huquqlari, resurslarga kirish imkoniyati va iqtisodiy imkoniyatlari ta'minlanadi. Shu bilan birga, ijtimoiy adolatni amalga oshirish davlatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlaridagi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Barqaror rivojlanish kambag'allikni kamaytirishda strategik yondashuv hisoblanadi. Bunda resurslarni oqilona boshqarish va inson kapitaliga investitsiya qilish alohida o'rin tutadi. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi kambag'allikni qisqartirishning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Bu yondashuv iqtisodiy o'sish, ekologik muvozanat va ijtimoiy tenglikni uyg'unlashtirish orqali kambag'allikni kamaytirishga qaratilgan.¹

Barqaror rivojlanishning mazmuni. Barqaror rivojlanish jamiyat ehtiyojlarini qondirishda kelajak avlodlar manfaatlariga zarar yetkazmasdan tabiiy, insoniy va moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishni talab etadi. Bu jarayon kambag'allikni qisqartirishda quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: Ekologik muvozanat. Resurslarni ortiqcha ishlatish va ekologik muammolar kambag'allikni yanada kuchaytirishi mumkin. Shu sababli, barqaror rivojlanish tabiiy resurslarni tejash va qayta tiklashni talab qiladi. Ijtimoiy tenglik. Barcha qatlamlarning iqtisodiy va ijtimoiy hayotda ishtirokini ta'minlash, iqtisodiy barqarorlik, kambag'allikka olib keluvchi iqtisodiy inqirozlarning oldini olish va bandlikni oshirish muhim hisoblanadi. Barqaror rivojlanishning kambag'allikka ta'sirida iqtisodiy o'sish va bandlikni oshirishda katta hissasi bor. Barqaror iqtisodiy o'sish kambag'allikni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Ish o'rinlarini yaratish va aholining daromad manbalarini kengaytirish kambag'allikni qisqartirishning eng samarali usullaridan biridir. Masalan: Yashil iqtisodiyot va qayta tiklanuvchi energetik resurslarga investitsiyalar bandlikni oshiradi. Kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash kambag'allik darajasini pasaytiradi. Inson kapitaliga investitsiya bilan, barqaror rivojlanish ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy xizmatlarga yo'naltirilgan investitsiyalarni o'z ichiga oladi. Bu nafaqat kambag'allikni kamaytiradi, balki kelajakda iqtisodiy o'sishni ham ta'minlaydi. Masalan: Ta'lim darajasining oshishi ishchi kuchining malakasini oshirib, daromadlarni ko'paytiradi. Sog'liqni saqlash tizimining rivojlanishi mehnat samaradorligini oshiradi. Qishloq xo'jaligini rivojlantirish, bu barqaror rivojlanish jarayonida qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish kambag'allikni kamaytirishda alohida ahamiyatga ega. Kichik fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydi va daromadlarni oshiradi. Qishloq infratuzilmasini rivojlantirish qishloq aholisi uchun iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytiradi. Atrof-muhit va kambag'allik o'rtasidagi bog'liqlikka, tabiiy resurslarning yo'q qilinishi va ekologik muvozanatning buzilishi

¹ Ravallion, Martin. (2016). *The Economics of Poverty: History, Measurement, and Policy*. Oxford University Press.

kambag'allikni chuqurlashtiradi. Barqaror rivojlanish ekologik barqarorlikka erishish orqali kambag'allikka qarshi kurashadi.

Barqaror rivojlanish tamoyillari asosida kambag'allikni qisqartirish choralariga quyidagilar kiradi. Barqaror energetika. Qayta tiklanadigan energetika texnologiyalariga sarmoya kiritish kambag'al aholi uchun arzon va ishonchli energiya manbalarini taqdim etadi. Atrof-muhitni himoya qilish dasturlari. Resurslarni tejash va ekologik loyihalarni amalga oshirish orqali aholining turmush sharoitini yaxshilash muhim hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalar asosida esa texnologik yangiliklar orqali ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishga erishish mumkin. Barqaror rivojlanish va kambag'allikni qisqartirish bir-biri bilan uzviy bog'liq jarayonlardir. Barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan strategiyalar orqali iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy tenglik va ekologik muvozanatni ta'minlash kambag'allikni kamaytirishning asosiy yo'li hisoblanadi. O'zbekiston uchun bu yo'nalishda qishloq xo'jaligi, qayta tiklanuvchi energetika va inson kapitaliga investitsiya qilish alohida ahamiyatga ega.

Kambag'allik nafaqat ijtimoiy muammo, balki iqtisodiyotga ham salbiy ta'sir ko'rsatadigan murakkab hodisa hisoblanadi. Kambag'allik darajasining yuqori bo'lishi mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va barqarorligiga salbiy ta'sir qiladi. Quyida kambag'allikning iqtisodiy oqibatlari tizimli ravishda tahlil qilinadi va ularning asosiy jihatlari jadval ko'rinishida keltiriladi.

2-jadval

Kambag'allikning iqtisodiy oqibatlari

Oqibat nomi	Ta'sir doirasi	Izoh	Salbiy oqibatlari
Iqtisodiy o'sishning pasayishi	Makroiqtisodiy daraja	Ishsizlik va past daromad iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi	Investitsiyalarni kamaytiradi, iqtisodiy faollik susayadi
Ishsizlik va bandlik muammolari	Mehnat bozori	Aholining past malakasi va mehnatga qobiliyatsizlik	Ishsizlik darajasining ortishi, mehnat unumdorligining pasayishi
Davlat budjeti yukining oshishi	Moliyaviy va ijtimoiy soha	Ijtimoiy yordam va nafaqalarga ajratmalar ortadi	Budjet tanqisligi, davlat qarzining ko'payishi
Ta'lim va sog'liqni saqlashdagi kamchiliklar	Ijtimoiy infratuzilma	Ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlari sifatining pasayishi	Inson kapitalining zaiflashishi, ishchi kuchi salohiyatining kamayishi
Investitsiya jozibadorligining kamayishi	Xususiy sektor va xorijiy investitsiyalar	Kambag'allik yuqori bo'lgan hududlarda investitsiya qiyinchiliklari	Iqtisodiy rivojlanish imkoniyatlarining cheklanishi
Ijtimoiy notenglik va tengsizlik	Ijtimoiy-iqtisodiy daraja	Boy va kambag'al qatlamlar o'rtasidagi farqning ortishi	Ijtimoiy taranglik, ijtimoiy norozilik kuchayishi
Ichki iste'molning qisqarishi	Mahalliy iqtisodiyot	Daromadlarning pastligi iste'molni qisqartiradi	Ichki bozordagi talabning pasayishi, ishlab chiqarishning kamayishi
Demografik muammolar	Aholi demografik tuzilishi	Tug'ilish darajasining kamayishi yoki ortishi	Ishchi kuchi tanqisligi yoki aholining haddan tashqari ko'payishi
Soliq tushumlarining kamayishi	Davlat moliyaviy resurslari	Soliq to'lovlari kamayadi, daromadlar pasayadi	Ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish imkoniyatlari cheklanadi

Kambag'allikning iqtisodiy oqibatlari ko'p qirrali bo'lib, u mamlakat iqtisodiyotiga hamda ijtimoiy hayotiga jiddiy zarar yetkazadi. Makroiqtisodiy ta'sir. Kambag'allik iqtisodiy o'sishni sekinlashtirib, investitsiya jozibadorligini kamaytiradi. Bu esa yangi ish o'rinlarining yaratilishini qiyinlashtiradi va mehnat bozori tanazzulga uchraydi. Moliyaviy va budget yuklari: Davlat budjeti ijtimoiy yordam va nafaqalarga ajratiladigan mablag'larning ortishi tufayli ortiqcha yuk ostida qoladi. Bu esa davlat moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim va sog'liqni saqlash muammolari. Kambag'allik aholi farovonligini pasaytirib, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarining rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bu esa inson kapitalining yetarli darajada shakllanmasligiga olib keladi. Ijtimoiy notenglik va ichki iste'molning kamayishi. Boy va kambag'al qatlamlar o'rtasidagi farq oshib borishi ijtimoiy norozilikni kuchaytiradi, bu esa mamlakatdagi ijtimoiy barqarorlikka putur yetkazishi mumkin. Ichki iste'mol darajasining pasayishi esa iqtisodiy faollikni susaytiradi. Demografik va soliq tushumlari muammolari. Kambag'allik demografik o'zgarishlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatib, ishchi kuchi yetishmovchiligiga yoki haddan tashqari ko'payishiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, soliq bazasining kamayishi davlatning ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi¹.

Xulosa

Kambag'allikni qisqartirish masalasi zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning asosiy vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Kambag'allikning turli nazariy qarashlari va zamonaviy yondashuvlari kambag'allikning murakkab tabiatini to'liq yoritib berishga yordam beradi. An'anaviy yondashuvlar asosan daromad yetishmovchiligiga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlar kambag'allikni inson kapitali, turmush sifati va imkoniyatlar nuqtai nazaridan baholashni taklif etadi. Ko'p o'lchovli kambag'allik indeksi, ijtimoiy inklyuziya yondashuvlari va xalqaro tajribalar zamonaviy usullar sifatida samarali qo'llanilmoqda. Bugungi kunda kambag'allikni qisqartirish bo'yicha innovatsion dasturlar va barqaror rivojlanish strategiyalari dolzarbdir. Bunda inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy himoya tizimlarini mustahkamlash va iqtisodiy imkoniyatlarni oshirish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy yondashuvlarni amaliyotda tatbiq etish kambag'allikni qisqartirish yo'lida samarali natijalarga olib keladi va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslangan barqaror rivojlanishga erishishda muhim omil hisoblanadi. Mamlakatimizda kambag'allikni qisqartirish yo'nalishi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bo'lib, uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarining olidini olish uchun uni qisqartirishning ta'sirchan vositalarini amaliyotga joriy etish, uni hisoblashning mezon va usullarini hamda uzoq muddatga mo'ljallangan strategiyasini ishlab chiqish kabi qator vazifalar belgilab berilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Sen, Amartya. Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford University Press, 1981.
2. Alkire, Sabina, and Foster, James. Counting and Multidimensional Poverty Measurement. Journal of Public Economics, 2011.
3. World Bank. Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune. Washington, DC: World Bank Publications, 2020.
4. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2020: The Next Frontier - Human Development and the Anthropocene. New York: UNDP, 2020.
5. Ravallion, Martin. Poverty Comparisons. Harwood Academic Publishers, 1994.
6. Legatum Institute. The Legatum Prosperity Index 2021. London: Legatum Institute, 2021.
7. Deaton, Angus. The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality. Princeton University Press, 2013.
8. Atkinson, Anthony B. Measuring Poverty Around the World. Princeton University Press, 2019.
9. Foster, James, Greer, Joel, and Thorbecke, Erik. A Class of Decomposable Poverty Measures. Econometrica, 1984.

¹ Xudoyberdiyev J. O'zbekiston respublikasida kambag'allikni qisqartirishning institutsional va huquqiy asoslari// YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. 2024-yil, mart. No 3-son.

10. Kanbur, Ravi, and Squire, Lyn. The Evolution of Thinking About Poverty: Exploring the Interactions. 1999.
11. Xolbekov, M.B. O'zbekiston hududiy rivojlanish tahlili va kambag'allik darajasini o'lchash. Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2019.
12. Rustamov, A.X. Kambag'allikni baholashda iqtisodiy ko'rsatkichlarning ahamiyati. Tahliliy iqtisodiyot jurnali, 2021.
13. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). Income Inequality and Poverty: Trends and Policy Implications. OECD Publishing, 2015.
14. Chambers, Robert. Rural Development: Putting the Last First. Longman, 1983.
15. Ravallion, Martin, and Chen, Shaohua. Measuring Pro-Poor Growth. Economics Letters, 2003.
16. Rajabova, M. (2021). ROLE OF COMMERCIAL BANKS IN THE PROVISION OF FINANCIAL SERVICES IN UZBEKISTAN. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 7(7).
17. Abduxolikova, R. M. (2023). ADVANTAGES OF MARKETING STRATEGIES IN ATTRACTING INDIVIDUAL AND CORPORATE CLIENTS. *IMRAS*, 6(8), 143-148.
18. Rajabova, M. (2023). FEATURES OF COMMERCIAL BANKS IN ENSURING THE ECONOMIC GROWTH OF THE COUNTRY. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz)*, 36, 36.
19. Khidirova, G. (2018). The methods of identify impact of leading idustry on social-economical development. *International Finance and Accounting*, 2018(4), 15.
20. Khidirova, G. (2018). The world experiance of providing economical development in the region. *International Finance and Accounting*, 2018(5), 11.
21. Koroleva, N., Achaeva, M., Pospelova, N., & Khidirova, G. (2023). World development of vocational training of social workers and system of social work and training at the regional level in Tatarstan. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 449, p. 07003). EDP Sciences.
22. Хидирова, Г. Р. (2017). Новые технологии и инновации-важный фактор развития туризма в Узбекистане. In *Современные тенденции и актуальные вопросы развития туризма и гостиничного бизнеса в России* (pp. 469-471).